

Afscheid nemen

Vroeg of laat krijgt iedereen met dood en overlijden te maken. Deze werkvorm heeft als doel hier met tieners over in gesprek te gaan aan de hand van een aflevering uit de serie SpangaS.

Voor wie

9-12 jaar, 13-16 jaar

Duur

60+ minuten

Dit programma sluit aan bij de afleveringen van SpangaS, van februari 2015.

Doelstelling:

- Tieners stil laten staan bij de thema's dood en afscheid nemen.
- Tieners krijgen handvatten om met mensen in rouw of mensen die gaan sterven om te gaan.

Vorbereiding:

- Bekijk de afleveringen van Spangas uit de aangegeven periode. Dit kun je doen door de afzonderlijke afleveringen te bekijken of het weekoverzicht van de verschillende weken. Hier wordt

de verhaallijn die voor dit programma belangrijk is uitgewerkt. In de afleveringen van SpangaS gaat het leven van de andere jongeren gewoon verder. Het gaat allerm minst alleen om Meral en Leah, hoewel dat uit [de beschrijving in de bijlage](#) anders kan overkomen.

- Ga bij jezelf na hoe je zou reageren in een dergelijke situatie. Wat valt je op aan de reacties van de jongeren en de volwassenen in de serie? Hoe zou je zelf "kunnen" reageren? Hoe reageer je als een kind of jongere in jouw groep vertelt dat iemand uit zijn/haar nabije omgeving is overleden? Wat zou je kunnen zeggen? En wat kan je beter achterwege laten?

Denk hierbij ook eens terug aan periodes waarin je zelf in rouw was. Hoe gingen anderen met jou om? Wat vond je prettig en wat niet? Dit zal voor iedereen anders zijn, want geen rouwproces is hetzelfde.

Heb je behoefte aan meer informatie over rouw bij kinderen en jongeren? Op [de website](#) van uitvaartondernemer Monuta is bijvoorbeeld een gratis e-book te vinden over dit onderwerp.

- In de serie SpangaS kiest Leah voor euthanasie. Deze werkvorm is bedoeld om de kinderen gelegenheid te geven in een veilige en vertrouwde omgeving hierover te kunnen praten. Het is niet de bedoeling om er met hen een mening over te vormen. Heb je zelf als begeleider er wel behoefte aan om je wat meer in dit ingewikkelde onderwerp te verdiepen, dan kun je bijvoorbeeld de pastorale handreiking 'Medische beslissingen rond het levenseinde' lezen. Deze handreiking is ontwikkeld door de Protestantse Kerk in Nederland.

- In de opzet die je hieronder aantreft zijn diverse alternatieven opgenomen. Soms gaat het om een alternatief in de keuze van te bekijken scènes, soms gaat het om andere werkvormen of een andere variatie op het thema. Aan jou de keuze voor jouw groep passende onderdelen te selecteren. Zorg er in ieder geval voor dat je naast een welkom en afronding de volgende onderdelen terug laat komen in je programma: verkenning, verdieping en verwerking.

Benodigdheden:

- Een laptop, beamer en scherm om verschillende stukjes uit SpangaS te kunnen laten zien.
- Flap over vellen en stiften
- post-it memo's en pennen
- voor iedere jongere twee stenen
- gekleurd papier, grote vouwblaadjes bijvoorbeeld

- materiaal om een tafel mooi aan te kleden.

Programma

- Welkom en opening

Heet de jongeren welkom en open de bijeenkomst zoals jullie dat gewend zijn te doen. Hebben jullie geen standaard opening? Denk dan eens aan het aansteken van drie kaarsen. Eentje voor een leuke gebeurtenis in de afgelopen week, eentje voor een minder fijne gebeurtenis in diezelfde periode en eentje voor stilte. Hierbij kunnen de kinderen natuurlijk zelf meebeslissen waar ze aan denken tijdens het aansteken van de kaarsen.

- Introductie

Benoem dat jullie met elkaar gaan kijken naar SpangaS. De kinderen hebben het misschien thuis wel gezien. Laat de kinderen die het al gezien hebben kort vertellen wat er is gebeurd met Meral en Leah. Is er niemand die SpangaS gezien heeft of er iets over kan vertellen, schets dan zelf de gebeurtenissen aan de hand van het bovenstaande verhaal.

- Verkenning

Voor de leeftijd 8-10 is deze verkenning vooral geschikt

Kijk hierna de fragmenten uit het weekoverzicht van 8 februari. Dit zijn de scènes van 12.38min tot 13.50min, van 15.28min tot 17.25min en van 19.20min tot 20.23min. Leah laat hier voor het eerst merken dat ze niet meer wil leven. Samen maken Leah en Meral een lijst met dingen die Leah nog graag zou doen.

- Alternatieve verkenning

Heb je een wat oudere groep 10-12? Kijk dan deze twee fragmenten uit het weekoverzicht van 15 februari 2015. Dit is van 0.30min tot 2.24min en van 3.28min - 5.30min. In het eerste fragment vertelt Leah aan Meral dat ze euthanasie krijgt. Je ziet ook de eerste reactie van Meral, ze schrikt ervan en uit dit door te zeggen dat het een grapje is. In het tweede fragment probeert Meral Leah te overtuigen dat het leven leuk is en dat ze niet moet kiezen om dood te gaan. Het lukt niet en Meral is erg teleurgesteld.

Pak een flap-over vel om te inventariseren wat de jongeren weten over het onderwerp doodgaan. Schrijf hiervoor 'dood' op de flap-over. Laat de jongeren hier zelf hun eigen associaties bij schrijven of tekenen. Neem hiervoor ongeveer 10 minuten. Probeer het proces niet te onderbreken, stel het stellen van vragen uit tot nadat iedereen zijn of haar reactie heeft gegeven. In dit proces is er geen goed of fout, laat dit aan de jongeren duidelijk weten. Ga respectvol om met herinneringen.

Groeppeer vervolgens met verschillende kleuren de opmerkingen en vragen van de jongeren. Geef waar nodig en mogelijk antwoorden of ga hier samen naar op zoek. Vraag waar nodig om

toelichting, respecteer het als kinderen geen toelichting willen geven, omdat het onderwerp te dichtbij komt. Denk hierbij aan categoriën als 'herinneringen/eigen ervaringen met dood', 'voorstellingen van doodgaan', 'voorstellingen van leven na de dood', 'vragen over doodgaan', 'rouwen', 'omgaan met andere mensen die rouwen'.

- Verdieping

Denk nog even terug aan de fragmenten die je daarnet gezien hebt – het maakt niet uit welke fragmenten je koos. Leah laat merken dat het goed is. Haar behandeling is klaar, ze is niet meer bang om dood te gaan.

Voor andere jongeren uit SpangaS is dat anders. Kijk bijvoorbeeld maar eens naar het dagboekfilmpje van Lef – Onder het kopje 'Filmpjes' -> dagboekfilmpjes -> 29 januari 2015. Hij vertelt dat hij bang is om dood te gaan, zo erg dat hij soms niet eens durft te gaan slapen. Ga met de jongeren in gesprek om erachter te komen hoe zij naar de dood kijken. Zien ze het zoals Lef als iets om bang voor te zijn? Of is het meer zoals Leah dat het goed is en dat ze niet bang zijn? Praat hierover met elkaar. Hou hierbij ruimte voor alle meningen die op tafel komen. Probeer iedereen aan het woord te laten komen.

Als begeleider is het goed met de kinderen te delen hoe jij zelf omgaat met het thema leven en dood en welke plaats jouw geloof in God daarbij inneemt. Vertel dat we uiteindelijk niet weten hoe het is, als je niet meer hier op aarde bent. Maar we weten wel, dat God zowel in dit leven als in het leven na dit leven bij ons is. Geef de kinderen bijvoorbeeld mee wat naar voren komt in Psalm 139: God kent ons van ons allereerste begin, toen we nog maar een klompje in de buik van onze moeder waren. Hij ziet ons en zorgt voor ons, ook als we verdriet en pijn hebben en zelfs doodgaan.

Rond het gesprek af door iedereen te stimuleren om Lef tips te geven. Lef vraagt om reacties in zijn agenda te schrijven. Dit kan je digitaal doen – misschien heb je zelf een account of heeft een van de jongeren er een, maar je kan ook een –half– flap-over vel inrichten als Lefs agenda. Laat de kinderen hierop hun tips schrijven of gebruik post-it memo's die ze op de agendapagina plakken.

- Alternatieve verdieping

De situatie waar Meral in zit is best lastig. Het liefst wil ze weglopen bij Leah; ze weet niet wat ze moet zeggen of hoe ze moet doen. En dan is er Jochem Damstra, een van de docenten. Hij gaat met Meral het gesprek aan. Kijk hierna met z'n allen. In het weekoverzicht van 15 februari vind je dit fragment van 14.02min tot 15.58min. Wat vinden jullie van zijn adviezen? Zou je hier zelf iets aan kunnen hebben? Zo ja, wat dan? Wat zou jij doen? Wat kan jij doen?

Gelden de adviezen van Jochem Damstra ook als het gaat om mensen die rouwen, dus mensen die iemand verloren hebben? Zijn er mensen in jullie gemeente of omgeving die –onlangs– iemand

verloren hebben? Hoe ga je met deze mensen om? Vermijd je deze mensen of ga je naar ze toe en vraag je hoe het gaat? Wat kan je voor hen doen?

Denk met elkaar na over praktische dingen die je kan doen of vragen om mensen in deze moeilijke situaties te helpen. Maak hiervan met elkaar een collage of poster. Je kan er afbeeldingen uit tijdschriften voor gebruiken, maar ook zelf tekeningen maken. Denk bij praktische dingen ook eens aan het doen van boodschappen, het uitlaten van de hond, het helpen in de tuin, het maken van een praatje over het weer, samen naar de kerk gaan, helpen bij het eten koken.

Welke titel krijgt jullie poster? En waar hang je hem op of bewaar je hem?

- Verdieping

Kinderen tussen de 8 en 12 jaar hebben over het algemeen wel eens een ervaring gehad met de dood. Deze mensen of huisdieren zijn nu niet echt meer bij ons, maar ze blijven wel in onze herinnering. We gaan een tijdelijke plek maken in de ruimte waar we deze mensen kunnen herinneren. Herinneringen ophalen kan pijnlijk zijn, omdat je je realiseert wat je mist. Bedenk daarbij dat datgene dat pijn doet, hetgeen is dat je hiervoor juist plezier bezorgde. Probeer dus de nadruk te leggen op het positieve in de ervaring.

Schrijf met elkaar de namen op van mensen of huisdieren die jullie missen. Wat deden jullie samen graag? Hoe kan je dat vormgeven/symboliseren? Bijvoorbeeld als je graag samen met opa ging wandelen, zou je een voetafdruk als symbool kunnen nemen, speelde je samen met oma spelletjes, dan zou je een dobbelsteen of ander spelonderdeel kunnen neerleggen. Is het moeilijk een symbool te verzinnen, schrijf dan een gedichtje of maak een mooie tekening.

Met deze verschillende voorwerpen maak je een mooie plek. Kleed deze tafel aan met een mooi kleed. Zet op deze tafel een kaars neer als teken van Gods aanwezigheid.

Als jullie gedenkplek klaar is, kan je hier met z'n allen omheen gaan staan en een gebed uitspreken. Je kan hierin verwoorden dat het soms pijn doet om te denken aan de mensen en huisdieren die er niet meer zijn. We zijn ons bewust dat het pijn doet omdat we denken aan de mooie dingen die we samen hebben beleefd. Daarbij zijn we blij dat we erop mogen vertrouwen dat de mensen die wij moeten missen nu bij God zijn.

- Alternatieve Verdieping

Leah heeft gekozen voor euthanasie. In Nederland kan je hiervoor kiezen als je niet meer beter kan worden en lijdt aan de ziekte die je hebt. Leah heeft kanker en kan niet meer beter worden. Bij de verkenning hebben jullie al filmpjes gezien waarin Leah aangeeft dat het leven voor haar geen zin meer heeft. In het eerste filmpje zie je een gesprek tussen Meral en haar moeder voordat Meral naar school gaat. Je vindt dit filmpje in de aflevering van 16 februari van 11.04min tot 12.29min.

Meral verwoordt hierin hoe vreemd ze het vindt dat ze weet wanneer Leah dood gaat en dat Leah dat ook zelf weet. Dit is één van de grote verschillen tussen een natuurlijke dood en euthanasie. Zouden er meer verschillen zijn? En wat zijn de overeenkomsten?

Hang een flap-over vel op en trek een lijn naar beneden om het vel in tweeën te splitsen. Schrijf aan de ene kant 'natuurlijke dood' en aan de andere kant 'euthanasie'. Neem twee verschillende kleuren stiften en vraag de kinderen de verschillen en overeenkomsten te benoemen tussen een natuurlijke dood en euthanasie. Schrijf dit op het flap-over vel, bijvoorbeeld verschillen met groen en blauw voor overeenkomsten.

Denk hierbij aan aspecten als bewust afscheid nemen, omstandigheden waaronder iemand overlijdt, het resultaat "iemand gaat dood". Kijk uit met afkeurend spreken over euthanasie. Zonder dat jij het weet kan je een kind opzadelen met een negatief gevoel, omdat iemand in de nabije omgeving ook heeft gekozen voor euthanasie. Een dergelijke keuze wordt niet altijd naar buiten gecommuniceerd.

Als volwassene weet je dat er tussen een natuurlijke dood, of dat nou door een ziekte of door een ongeval gebeurt, en euthanasie nog een tussenweg is. Het voert voor het doel van dit programma te ver om met kinderen in deze leeftijdsgroep te spreken over palliatieve sedatie, waarbij iemand in de laatste levensfase geen eten en drinken meer krijgt, medicatie krijgt waardoor hij of zij pijnloos slaapt en op deze manier langzaam versterft. Voor dit programma is spreken over een natuurlijke dood en euthanasie voldoende.

Een mening vormen over euthanasie is heel ingewikkeld en voert te ver voor deze leeftijdsgroep en dit programma. Benoem wel dat, ook als je in God gelooft, je verschillend kan denken over euthanasie. Er zijn mensen die geloven dat je niet op zo'n manier een einde aan het leven mag maken, omdat God gaat over leven en dood. Er zijn ook mensen die geloven dat je wel het levenseinde eerder mag laten komen, omdat God niet wil dat mensen zoveel pijn hebben. Het is een heel moeilijk onderwerp, omdat het gaat om mensen die veel pijn hebben. En die weten, dat ze niet beter zullen worden. Zoals Leah. Je kunt hierbij weer stilstaan bij Psalm 139: we mogen in ieder geval weten dat God is bij de mensen die veel pijn hebben. Hij laat ze nooit alleen.

Kijk vervolgens naar het volgende filmpje. Jullie zien hierin de klas en Meral op het moment dat Leah haar euthanasie krijgt. Bekijk hiervoor de uitzending van 16 februari van 18.10min tot 19.50min. Meral gaat de klas uit en Jochem Damstra legt uit waarom.

Naast de verschillen die jullie daarnet benoemd hebben is er natuurlijk ook een belangrijke overeenkomst: namelijk dat iemand overlijdt. Het is het einde van een onherroepelijk proces. De klas is er stil van. Als iemand dood gaat, ben je daar eigenlijk altijd wel even stil van. Je hebt even tijd nodig om je te realiseren dat het echt zo is. Neem even de tijd om door te laten dringen dat

Leah er echt niet meer is. Wat betekent dit voor Meral? En voor de anderen in de klas? Op welke manier kan je hen een hart onder de riem steken en kan je laten weten dat je met hen meeleeft? Schrijf bijvoorbeeld een kaart of een brief.

- Verwerking

In de vriendschap van Meral en Leah spelen lichte stenen een belangrijke rol. Op iedere goede dag die ze samen hebben, geven ze elkaar een lichte steen. Meral bewaart deze stenen in een mooi trommeltje. Langzamerhand is het trommeltje dus een herinneringsdoosje geworden. Bij het afscheid van Leah krijgt ze haar laatste lichte steen voor een mooie dag. Kijk met elkaar naar dit moment in het extra filmpje van 12 februari.

Aan wie wil jij vandaag een steen geven? Met wie heb jij een mooi moment of een mooie ervaring gehad? Schrijf dit op het gekleurde papiertje. Vouw hierin de steen en probeer hem vandaag, na jullie bijeenkomst, aan deze persoon te geven. Bespreek met elkaar aan wie jij jouw steen wilt geven en waarom.

Sluit deze werkvorm af door alle kinderen een steen mee te geven en hen te bedanken voor hun inzet bij deze bijeenkomst.

